

Найактуальніше

УДК 338.45,663.2
© 2010

А.М. Авідзба,
академік УААН

*Національний інститут
винограду і вина «Магарач»*

М.П. Сичевський,
доктор
економічних наук

*Українська академія
аграрних наук*

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ВИНОГРАДАРСЬКО- ВИНОРОБНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Розглянуто основні проблеми виноробної галузі. Відображено напрями, викладені в Концепції і Програмі розвитку виноградарства і виноробства до 2025 р., показано окремі елементи наукового забезпечення і вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку виноградарсько-виноробного комплексу України.

Виноградарство і виноробство України — важливі галузі агропромислового комплексу. За незначної частки земельних ресурсів (від 0,9% сільськогосподарських угідь у Миколаївській і Херсонській областях до 4,4% — в АР Крим) виноградно-виноробна галузь істотно впливає на рівень соціально-економічного розвитку країни.

До початку 90-х років минулого століття виноробство України було одним зі значних джерел поповнення бюджету, що, на жаль, не підтверджується в останні роки.

Тимчасове припинення державної підтримки виноградарства за рахунок коштів 1%-го збору, інші об'єктивні й суб'єктивні фактори несприятливо позначилися на розвитку галузі. Нестача власних коштів для розширеного відтворення та підтримки існуючих виноградників на належному агротехнічному рівні призвели до зниження їхньої врожайності та рентабельності, скорочення валових зборів винограду.

З метою розв'язання проблемних питань та поліпшення стану виноградно-виноробної галузі вченими Національного інституту винограду і вина «Магарач» та Національного наукового центру «Інститут виноградарства і виноробства ім. В.Є. Таїрова» розроблено Концепцію та Програму розвитку виноградарства і виноробства до 2025 р., затверджені Міністерством аграрної політики України та Українською академією аграрних наук. В їхню основу з урахуванням європейських та міжнародних вимог покладено розроблений ученими прогноз розвитку виноградарства і виноробства України на перспективу до 2025 р., яким передбачено:

- довести обсяг споживання населенням у

2025 р. столового винограду вітчизняного виробництва до 5,2 кг на одну людину за рік, а також задовольнити попит населення на вина і коньяк на внутрішньому ринку;

- збалансувати попит та пропозиції на столовий виноград і винопродукцію за її видами на внутрішньому ринку;

- збільшити експорт винопродукції;

- реалізувати стратегічний напрям розвитку в 2025 р. виробництва виноробної продукції: тихих вин (збільшити виробництво столових вин на 65%, із червоних сортів винограду — 30, із сортів-аборигенів — на 10% загального обсягу виробництва виноградних вин, збільшити частки вин з контрольованим найменуванням за походженням, витриманих і колекційних на 25%, столових і міцних — 30% обсягу їх виробництва), шампанського (види напоїв привести у відповідність до вимог європейських стандартів за основними технологічними параметрами і збільшити виробництво Шардоне на 30%, групи Піно — 20%), частку марочної продукції (коньяку) — до 25%;

- збільшити вдвічі надходження податків і зборів з виноробства до зведеного бюджету України [3].

Слід зазначити, що у науковому забезпеченні розвитку виноградної і виноробної галузі, незважаючи на існуючі проблеми, є певні досягнення. У системі УААН України виконуються 2 комплексні науково-технічні програми «Виноградарство» (головна установа — Національний науковий центр «Інститут виноградарства і виноробства ім. В.Є. Таїрова») і «Виноробство» (головна установа — Національний інститут винограду і вина «Магарач»). Відповідно до програм науко-

вих досліджень виконується 11 завдань першого і 38 — другого рівнів.

Наприклад, у 2009 р. по НТП «Виноробство» («Розробити та удосконалити технології виробництва винопродукції на основі раціонального використання сировинних, енергетичних та матеріальних ресурсів» (керівник програми — академік УААН А.М. Авідзба) проведено біохімічну та технологічну оцінки 196 зразків виноматеріалів з нових, інтродукованих і аборигенних сортів та клонів винограду, з них для виробництва тихих вин — 180, ігристих — 11 і коньячних спиртів — 5 (НІВіВ «Магарач»); 132 зразків винограду, в т.ч. 43 клонові селекції та 64 нової селекції (ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова») рекомендовані до використання у технологіях різних типів вин. Розроблено критерії показників для міцних, ігристих і коньячних виноматеріалів із сортів винограду Святковий Магарача, Антей, Рислінг Магарача, Цитронний Магарача, Спартанець тощо.

Дослідженнями встановлено закономірності формування якості ігристих вин залежно від виноматеріалів, нових допоміжних матеріалів і препаратів, виду мікроорганізмів та обладнання, розроблено алгоритм ідентифікації автентичності й походження тихих, ігристих вин і коньяків на основі оцінки складу та стану природних антоціанів і пігментів виноградних виноматеріалів і вин, якісного й кількісного визначення синтетичних барвників методом високоефективної рідинної хроматографії, науково обґрунтовано режими й параметри технологій коньячного виробництва. На основі аналізу доведено, що одним із основних критеріїв одержання якісних коньячних виноматеріалів і спиртів є тривалість їх контактування з твердими частками м'язги. Досліджено вплив обладнання на якісні показники коньячних виноматеріалів.

Проведено ідентифікацію генетичними методами 20 культур різних видів дріжджів роду *Saccharomyces*. Установлено їх відповідність виду *Saccharomyces cerevisiae*. Оптимізовано умови виділення ДНК молочнокислих бактерій та ПЛР (полімеразно-ланцюгової реакції) для аналізу досліджуваних зразків (склад буфера, концентрація праймерів, температурний режим). Продовжено дослідження щодо закономірностей ендогенного й екзогенного каталізу при формуванні та дозріванні виноматеріалів. Установлено діапазони варіювання і середні значення показників, що дають змогу диференціювати білі столові виноматеріали. Виділено чинники, які значною мірою зумовлюють спрямованість та інтенсивність протікання окиснювально-відновлювальних процесів при дозріванні виноматеріалів.

За результатами багаторічних досліджень обґрунтовано інформативні параметри контролю та управління якістю десертних виноматеріалів і встановлено діапазони значень показників у системі виноград → виноматеріал у технологічному циклі виробництва вин неокисленого типу.

Розроблено алгоритм вибору регуляторів біохімічних процесів на етапі мацерації м'язги в тех-

нології білих столових та десертних неокислених виноматеріалів залежно від технологічного запасу фенольних речовин у винограді, монофенол-монооксигенази (МФМО) — активності суслу і масової концентрації терпенових сполук з урахуванням масової концентрації полісахаридів.

За результатами досліджень вивчено закономірності зміни складу автолізатів дріжджів і виноматеріалів та процесів приготування й кавітаційної обробки їх в умовах інтенсивного внутрішньорідинного тертя. Визначені параметри енергозбереження дезінтегруючої установки при обробці виноматеріалів. Встановлено показники, які зумовлюють і відображають формування якості міцних вин у процесах мацерації м'язги й дозрівання виноматеріалів і запропоновані для моніторингу якості при виробництві міцних вин; розроблено схему наскрізного поопераційного контролю виробництва міцних виноматеріалів.

Вивчено особливості впливу різних технологічних схем переробки винограду на продуктивність шнекового обладнання; попереднього вилучення «захисних» колоїдів виноматеріалів на ефективність стабілізації їх проти кристалічних помутнінь. Дано оцінку змінам фізико-хімічних показників виноградного суслу, яке освітлюється, за висотою флотаційного резервуара. Досліджено способи зберігання виноградних зернят і вилучення олії з них та проведено інші наукові дослідження технологічних параметрів і процесів, що відбуваються при підготовці й виробництві винопродукції та коньяків. Одержано важливі результати в процесі досліджень за програмою «Виноградарство» («Наукове обґрунтування основ сучасних технологій сталого виробництва винограду з урахуванням оцінки ампелооекологічних ресурсів, підвищення генетичного потенціалу сортів і клонів винограду та використанням сертифікованого садивного матеріалу», керівник програми — доктор сільськогосподарських наук В.В. Власов).

Але у зв'язку зі вступом України до СОТ виникають нові завдання, які зумовлюють необхідність внесення деяких доповнень до напрямів робіт, які виконуються в галузі. Однією з найбільших проблем, що існують, є наявність величезної кількості фальсифікованого винної продукції. Нині вітчизняний ринок потерпає від експансії зарубіжних напівфабрикатів, адже близько 86% виноматеріалів і 88% коньячних спиртів завозять з Молдови, Грузії, Азербайджану, Вірменії, Іспанії, Франції та ін. З 18 млн дал. винопродукції більше половини — так звані «комерційні» вина, кріплені спиртом. Відчувається великий тиск на виробничників з боку торгівлі, фіскальних органів та інших структур [3, 4].

Для захисту вітчизняного виробника та споживача від фальсифікації та експансії винопродукції необхідне термінове внесення змін у нормативно-правові акти (законодавство України «Про виноград і виноградне вино»; «Про державне регулювання виробництва й обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв і тютюнових

виробів»; «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби»; «Про податок на додану вартість»; «Про митний тариф України»; «Порядок справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства», які затверджені Постановою Кабінету Міністрів України і спрямовані на розвиток галузі [1].

У сучасних умовах склалася негативна тенденція у розвитку виноградно-виноробного комплексу, зумовлена не тільки економічною кризою, а й низькою ефективністю виноградарства, тривалістю процесу виробництва. Нині постійно відчуваються недоліки у взаємовідносинах суб'єктів інтеграційної структури «виробник винограду → виробник виноматеріалів → виробник вина», недосконалість функціонування системи «інноваційні розробки → залучення інвестицій», посилення тенденції монопольної реалізації продукції виноградарства та виноробства та обмеженого інформаційного доступу.

Відомо, що одним із найважливіших питань є створення якісної сировинної бази виноробства. Площа виноградних насаджень у сільськогосподарських підприємствах України в 2009 р. становила 79,6 тис. га, що майже вдвічі менше 1990 р. і на 15,5% — 2000 р. З початку століття в господарствах розкорчовано понад 54,5 тис. га виноградників, а посаджено лише 40,5 тис. га. Урожайність винограду порівняно з потенційно можливою майже вдвічі нижче і значно коливається в окремі роки, але й у найкращі за кліматичними умовами — не перевищує 58 ц/га. На низький рівень цього показника впливають висока зрідженість насаджень (22% загальної площі), недосконале розміщення, старіння, неповне виконання агротехнічних заходів з догляду за рослинами. Нині виробництво столового винограду становить лише 1,2 кг на 1 людину в рік за нормою споживання 8 кг/рік, фруктів — 32 при нормі 82 кг/рік. Спостерігається загальне зниження економічної ефективності виробництва винограду, що негативно позначається і на ефективності виноробства. Це пояснюється випереджувальним зростанням цін на сировину і матеріали порівняно з ростом цін на винопродукцію. За 2008—2009 рр. зростання цін на винопродукцію становило 105,6%, тоді як за 6 останніх місяців 2009 р. порівняно з аналогічним періодом минулого року — 113,3% [1, 2].

Розв'язання цієї проблеми зумовлює необхідність найшвидшої сортової реструктуризації виноградарства за якістю, строками дозрівання, напрямками використання через закладання нових виноградників і реконструкцію наявного сировинного потенціалу. Необхідно широко запроваджувати у використання нових сортів винограду, які мають підвищену морозостійкість, стійкість до хвороб та шкідників і значно нижчу (на 40—50%) собівартість вирощування виноградників порівняно з традиційними технологіями.

Виробництво виноградного вина в Україні у 2008 р. становило 20,9 млн дал. (на 23,5% мен-

ше 1990 р.), шампанського та ігристих вин — 5,7, коньяку — 3,8 млн дал. Споживання винопродуктів (2008 р.) у розрахунку на 1 людину становило, л/рік: вина — 2,51, ігристих вин — 0,89 та коньяку — 0,57. При цьому надлишок пропозиції вина виноградного і плодово-ягідного перевищував попит удвічі, шампанського — на 39,1%, коньяку — на 61,8%.

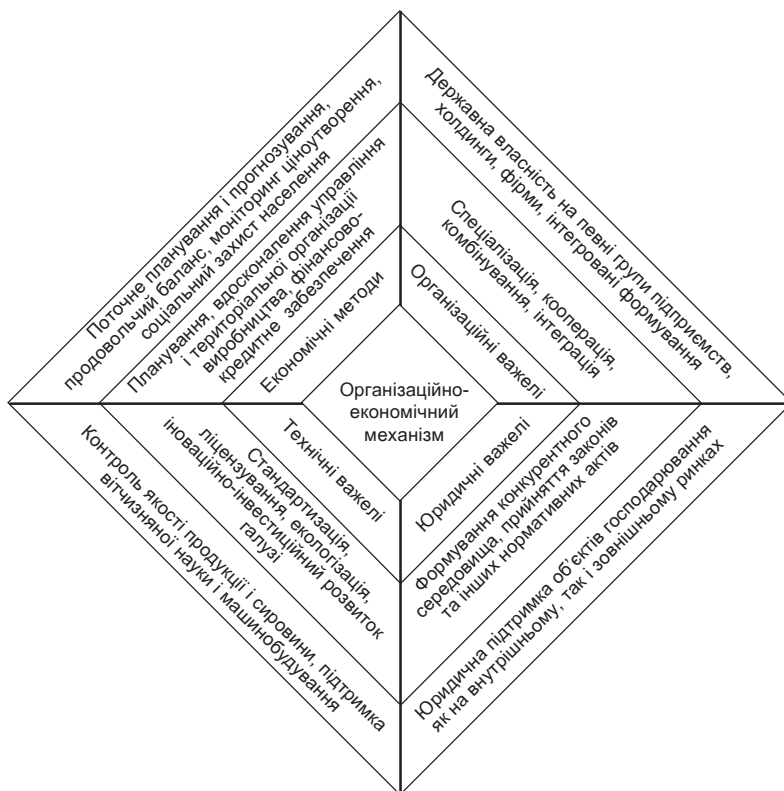
Виробничі потужності винзаводів протягом останніх років використовуються не повністю: лінії переробки винограду — на 42,6%; ємності одночасного зберігання вина — 63,7, лінії розливу вина — на 60,7%, а коньяку — практично на половину.

Ще одним пріоритетним напрямом розвитку виноградно-виноробної галузі є розробка нових та удосконалення існуючих технологій виробництва винопродукції, комплексної переробки винограду, а також виготовлення ефективного обладнання. Впровадження нових технологій та реалізація наукових досягнень учених НІВіВ «Магарач» надає можливість підвищити ефективність виробництва винопродукції на 15—25%, скоротити енерговитрати на 12—15% та одержати із вторинних продуктів виноробства продукти підвищеної біологічної цінності, кормове борошно та білкові продукти, харчові білкові продукти та барвники, сухі дріжджі, винну кислоту, виноградну олію тощо.

Однак однією з найвагоміших причин наявної нестабільності розвитку виноградарсько-виноробного комплексу, на наш погляд, є недосконала структура управління галуззю. Якщо наприкінці минулого століття діяльність підприємств виноградно-виноробної промисловості координував безпосередньо державний орган управління — Головлплдвинпром УРСР, підпорядкований Раді Міністрів республіки, то за часів самостійності України і при формуванні ринкових відносин рівень управління галуззю постійно знижувався: від структурного підрозділу Державного комітету харчової промисловості до діючого нині відділу розвитку садівництва, виноградарства і виноробної продукції у складі Міністерства аграрної політики України. Сформовані на правах добровільних об'єднань і порізно діючі концерн «Укрсадвинпром», корпорації «Укрвинпром» та «Укрінсад», асоціація «Виноградарів і виноробів» не в змозі забезпечити цілісність галузі, узгодженість дій щодо формування єдиної політики її розвитку.

Відомо, що ефективне функціонування галузі залежить від дієвості організаційно-економічного механізму (рисунк), який передбачає систему організаційних, технічних, економічних і правових важелів і методів, що застосовують у сферах забезпечення, виробництва і збуту продукції.

Кожна складова структури механізму потребує адекватної реалізації на всіх рівнях і має системно-комплексний характер. На початковому етапі регулювання ринку і при погіршенні економічної ситуації в галузі (виробничому комплексі) регулююча і координуюча роль держави є обов'язковою

Схема організаційно-економічного механізму розвитку галузі

і особливо важливу. Надалі, зі становленням механізмів розвитку, відпрацюванням економічних важелів і стимулів, оптимальним насиченням ринку виробленою продукцією відбувається перерозподіл регулюючих функцій держави на користь недержавних структур і перехід виключно до економічних, непрямих методів регулювання ринку.

З урахуванням цього та з метою стабільного і довгострокового забезпечення виробництва винограду і виноробної продукції для підвищення

ефективності роботи підприємств галузі, на наш погляд, необхідно: удосконалити систему управління галуззю в цілому; відпрацювати нормативно-правові акти діяльності підприємств; провести модернізацію виробництва; надати пріоритет питанням реалізації продукції, в т.ч. й на іноземних ринках; удосконалити систему підготовки та підвищення кваліфікації працюючих; вирішити інші питання, пов'язані з удосконаленням організаційно-економічного механізму функціонування галузі [5, 6].

Бібліографія

1. Авидзба А.М. О совершенствовании законодательной базы производства виноградо-винодельческой продукции//Виноградарство и виноделие. — 2009. — № 1. — С. 2—3.
2. Авидзба А.М., Иванченко В.И., Матчина И.Г., Власов В.В., Костенко В.Н. Стратегия и перспективы развития виноградарства Украины//Тез. доклад. и сообщ. Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 180-летию НИВиВ «Магарач» — Ялта, 2008. — Т. 1. — С. 69—71.
3. Авидзба А.М., Матчина И.Г., Волынкина Д.Б.

4. Концепция развития виноградарства и виноделия Украины до 2025 года. — Ялта, 2007. — 24 с.
5. Мостенська Т. Стан та перспективи розвитку ринку продовольчих товарів в Україні//Харчова і переробна пром-сть. — 2009. — № 1. — С. 8—12.
6. Сичевський М.П. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України. — К.: Наук. світ, 2004. — 374 с.